

Uniwersytet Śląski w Katowicach
Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie

KONRAD GRACZYK
ORCID: 0000-0002-0991-2036
konrad.graczyk@us.edu.pl

Stosowanie niemieckiego prawa karnego na okupowanych ziemiach polskich podczas II wojny światowej a art. 43 konwencji haskiej z 1907 r.*

The Application of German Criminal Law in the Occupied Polish Territories during
World War II and Article 43 of the 1907 Hague Convention

W okresie bezpośrednio poprzedzającym napaść Rzeszy Niemieckiej na Rzeczpospolitą Polską oraz kilka dni po niej władze niemieckie wydały kilka aktów normatywnych dotyczących stosowania prawa karnego na zajętych i okupowanych ziemiach polskich. Mowa tutaj o rozporządzeniach wydanych przez niemieckiego naczelnego dowódcę wojsk lądowych gen. Waltera von Brauchitscha: rozporządzeniu o sądach specjalnych na okupowanych polskich obszarach z dnia 26 sierpnia 1939 r.¹, rozporządzeniu o wprowadzeniu niemieckiego prawa karnego z dnia 5 września 1939 r.² oraz rozporządzeniu o osądzaniu czynów mło-

* Artykuł został opracowany w ramach projektu badawczego „Sądy specjalne w Generalnym Gubernatorstwie – Sondergerichte im Generalgouvernement”, finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki w Krakowie (2020/39/B/HS5/02111).

¹ Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz Berlin-Dahlem [dalej: GStAPK], XVII. HA Schlesien, Rep. 201 e Regierung zu Kattowitz (z.T. Dep.) 1927–1945, Nr. Ost 4 Kattowitz 5, Verordnung über Sondergerichte im besetzten polnischen Gebiet vom 26. August 1939, b.p.

² GStAPK, XVII. HA Schlesien, Rep. 201 e Regierung zu Kattowitz (z.T. Dep.) 1927–1945, Nr. Ost 4 Kattowitz 5, Verordnung über die Einführung deutschen Strafrechts vom 5. September 1939, b.p.

docianych z dnia 5 września 1939 r.³ Pierwsze z tych rozporządzeń przewidywało tworzenie sądów specjalnych na tzw. tylnym obszarze armijnym, do których należało stosować przepisy rozporządzenia o utworzeniu sądów specjalnych z dnia 21 marca 1933 r. z pewnymi modyfikacjami. Drugie rozporządzenie przewidywało stosowanie przez sądy specjalne oraz sądy Wehrmachtu niemieckiego prawa karnego. Według trzeciego rozporządzenia w przypadku czynów młodocianych wojenne sądy polowe i sądy specjalne na okupowanych terenach polskich miały wymierzać kary niezależnie od wieku sprawcy, jeżeli ze względu na jego rozwój można go było porównać z osobą, która ukończyła 18 lat. Rozporządzenia te były pokłosiem podjętej jeszcze przed napaścią na Polskę decyzji Adolfa Hitlera o przekazaniu wojsku pełni władzy na terytorium przeciwnika⁴. Wydarzenia te są związane z tzw. okresem zarządu wojskowego⁵.

Z punktu widzenia prowadzonych rozważań fundamentalne znaczenie ma drugie z omówionych rozporządzeń, dotyczące stosowania niemieckiego prawa karnego na okupowanym terytorium. Celem niniejszego opracowania jest zbadanie problemu relacji między powyższą regulacją oraz przepisami konwencji haskiej regulującej prawa i obowiązki okupanta, a zwłaszcza art. 43 konwencji. W pierwszej kolejności chcę rozwinąć kwestię decyzji o stosowaniu niemieckiego prawa karnego (nie obowiązywała ona bowiem tylko w okresie tzw. zarządu wojskowego), następnie przedstawię przykłady z niemieckiego ustawodawstwa, po czym przeprowadzę analizę art. 43 konwencji haskiej z wykorzystaniem metody historycznej. W końcowej części opracowania znajdą się wybrane orzeczenia powojennych sądów polskich, w których podejmowano problematykę stosowania niemieckiego prawa na okupowanym terytorium oraz udzielę odpowiedzi na zasadnicze pytanie: Czy w świetle prawa międzynarodowego legalne było postanowienie o stosowaniu niemieckiego prawa karnego? W analizie skupiłem się na kwestii materialnego prawa karnego; poza zakresem rozważań znajduje się zagadnienie nielegalności napaści niemieckiej w świetle prawa międzynarodowego.

³ GStAPK, XVII. HA Schlesien, Rep. 201 e Regierung zu Kattowitz (z.T. Dep.) 1927–1945, Nr. Ost 4 Kattowitz 5, Verordnung vom 5. September 1939, b.p. Według zachowanego w Archiwum odpisu rozporządzenie nie posiadało tytułu indywidualizującego.

⁴ C. Madajczyk, *Faszyzm i okupacje 1938–1945. Wykonywanie okupacji przez państwa Osi w Europie*, t. 1, Poznań 1983, s. 127. Podstawą prawną przekazania była ustawa o obronie Rzeszy – *Reichsverteidigungsgesetz*. Zob. M. Broszat, *Nationalsozialistische Polenpolitik 1939–1945*, Stuttgart 1961, s. 29; K. Jonca, *Nationalsozialistisches Recht im besetzten Polen (1939–1945)*, „Polnische Weststudien“ 1984, vol. 3(2), s. 241.

⁵ W. Kozyra, *Okupacyjna administracja niemiecka na ziemiach Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1939–1945*, „Annales UMCS sectio G (Ius)” 2013, vol. 60(1), s. 36, 42.

Zarząd wojskowy na okupowanym obszarze Polski funkcjonował do 26 października 1939 r.⁶, kiedy to wszedł w życie dekret Hitlera z dnia 8 października 1939 r. o podziale i zarządzie obszarów wschodnich (Erlaß des Führers und Reichskanzlers über die Gliederung und Verwaltung der Ostgebiete vom 8. Oktober 1939)⁷. Do Rzeszy wcielono Wielkopolskę, Pomorze, Śląsk (wraz z częścią Małopolski Zachodniej) oraz północne Mazowsze⁸, a z pozostałego okupowanego przez Niemców obszaru utworzono Generalne Gubernatorstwo (GG) z Hansem Frankiem na czele na podstawie kolejnego dekretu Hitlera⁹. Podział na owe dwa tory losów ziem polskich okupowanych przez Niemcy miał znaczenie dla obowiązującego tam ustawodawstwa. Pierwszy dekret przewidywał, że dotychczas obowiązujące prawo pozostawało w mocy aż do odwołania, o ile nie sprzeciwiało się wcieleniu do Rzeszy Niemieckiej. Można by się zastanawiać, czy desygnatem tutaj było dotychczas obowiązujące prawo polskie czy też prawodawstwo z okresu zarządu wojskowego, w ramach którego wojskowi (powyższe rozporządzenie o stosowaniu niemieckiego prawa karnego) i administracja cywilna (szefowie zarządu cywilnego) wydawali własne rozporządzenia, dotyczące np. zgłoszenia i oddania odbiorników radiowych, mienia uciekinierów czy obrony przed szkodliwą narodowo propagandą¹⁰. Wątpliwości takich nie miała jednak nawet nowa administracja niemiecka, np. prezydent rejencji katowickiej wyjaśniał w jednym z pism, że zgodnie z dekretem Hitlera pozostaje w mocy dotychczasowe prawo, o ile nie sprzeciwia się włączeniu do Rzeszy Niemieckiej, tj. obowiązuje prawo polskie, o ile nie zostało uchylone rozporządzeniami dowódcy wojskowego albo szefa zarządu cywilnego albo nie zostało zastąpione przez rozporządzenia wydane po 1 września 1939 r.¹¹. Była to więc zasada, że nadal obowiązuje prawo polskie z woli Rzeszy Niemieckiej, aczkolwiek Rzesza miała stopniowo prawo polskie uchylać i zastępować je własnym. W dekreście przewidziano, że minister spraw wewnętrznych Rzeszy mógł w porozumieniu z właściwymi ministrami Rzeszy wprowadzać w drodze rozporządzeń prawo Rzeszy oraz pruskie prawo

⁶ M. Wrzosek, *Administracja niemiecka na okupowanych terenach Górnego Śląska w okresie od 3 września do 25 października 1939 r. Struktura organizacyjna i kompetencje*, „Studia Śląskie” 1972, vol. 22, s. 273.

⁷ RGBl. 1939, s. 2042.

⁸ C. Madajczyk, *Die Okkupationspolitik Nazideutschlands in Polen 1939–1945*, Köln 1988, s. 24.

⁹ M. Winstone, *Generalne Gubernatorstwo. Mroczne serce Europy Hitlera*, Poznań 2015, s. 50.

¹⁰ K. Graczyk, *Sondergericht Kattowitz. Sąd Specjalny w Katowicach 1939–1945*, Warszawa 2022, s. 68, 88.

¹¹ GStAPK, XVII. HA Schlesien, Rep. 201 e Regierung zu Kattowitz (z.T. Dep.) 1927–1945, Nr. Ost 4 Kattowitz 6, Schreiben des Regierungspräsidenten an die Schlesische Aktiengesellschaft für Bergbau und Zinkhüttenbetrieb betr. Anzuwendendes Recht vom 31. Oktober 1939, b.p.

krajowe¹². Regulacja ta została przez Alfreda Koniecznego określona mianem „pustki prawnej”. Był to stan przejściowy, gdyż w istotnej z punktu widzenia dalszych rozważań gałęzi prawa karnego nastąpiło później z jednej strony stopniowe wprowadzanie przepisów wojennego prawa karnego Rzeszy (np. na podstawie rozporządzenia o wprowadzeniu niemieckiego prawa karnego na wcielone obszary wschodnie z dnia 6 czerwca 1940 r.¹³), a z drugiej stworzenie odrębnego, dyskryminacyjnego systemu prawa karnego dla Polaków i Żydów na podstawie rozporządzenia o prawie karnym dla Polaków i Żydów na wschodnich obszarach wcielonych z dnia 4 grudnia 1941 r.¹⁴. Rozporządzenie¹⁵ odnosiło się wyłącznie do „obcych narodowo” Polaków i Żydów i jako zasadę przewidywało karę śmierci. Jedynie w „mniej ciężkich przypadkach” można było od niej odstąpić i orzec karę pozbawienia wolności, grzywny i konfiskaty majątku¹⁶. Rozporządzenie zawierało przepisy materialne i procesowe. Przepisy materialne nakazywały Polakom i Żydom przestrzeganie ustaw i rozporządzeń władz niemieckich oraz zaniechanie wszystkiego, co mogłoby przynieść szkodę Rzeszy lub narodowi niemieckiemu, a także penalizowały akty gwałtu wobec Niemców popełnione na tle narodowościowym. Ponadto karano działalność świadczącą o antyniemieckim nastawieniu i poniżającą godność Rzeszy lub na szkodę Rzeszy bądź narodu niemieckiego, w tym wrogie wypowiedzi oraz zrywanie niemieckich obwieszczeń. Rozporządzenie pozbawiało Polaków prawie całej ochrony prawnej, która przysługiwała Niemcom¹⁷. Symptomatyczne dla tego zagadnienia wydają się dwie, sformułowane już po wojnie, oceny. Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze uznał rozporządzenie za bezprawne jako naruszające konwencje haskie, ponieważ jego wydanie i wprowadzenie nastąpiło w wykonaniu prześladowania rasowego i eksterminacji na obszarach anektowanych w toku zbrodniczej wojny agresywnej¹⁸. Natomiast niemiecka badaczka Diemut Majer, oceniając prawniczą „precy-

¹² K.M. Pospieszalski, *Polska pod niemieckim prawem 1939–1945 (Ziemie Zachodnie)*, Poznań 1946, s. 26–27.

¹³ Verordnung über die Einführung des deutschen Strafrechts in den eingegliederten Ostgebieten vom 6. Juni 1940, RGBl. 1940, s. 844.

¹⁴ A. Konieczny, *Pod rządami wojennego prawa karnego Trzeciej Rzeszy. Górny Śląsk 1939–1945*, Warszawa–Wrocław 1972, s. 101–104.

¹⁵ Verordnung über die Strafrechtspflege gegen Polen und Juden in den eingegliederten Ostgebieten vom 4. Dezember 1941, RGBl. 1941, s. 759.

¹⁶ A. Konieczny, *op. cit.*, s. 130.

¹⁷ *Ibidem*, s. 129; M. Broszat, *Zweihundert Jahre deutsche Polenpolitik*, Frankfurt am Main 1972, s. 290–291. Jak podaje Martin Broszat, tylko w 1942 r. (a więc w pierwszym roku obowiązywania rozporządzenia) na jego podstawie skazano na ziemiach wcielonych 63 tys. Polaków, z których w tym samym roku ścięto 930, a ponad 45 tys. osadzono w obozach karnych.

¹⁸ W. Kulesza, *Crimen laesae iustitiae. Odpowiedzialność karna sędziów i prokuratorów za zbrodnie sądowe według prawa norymberskiego, niemieckiego, austriackiego i polskiego*, Łódź 2013, s. 44.

zję” wykorzystanych sformułowań w redakcji rozporządzenia, celnie stwierdziła, że użyte w nim przesłanki umożliwiały „wykładnię nieograniczoną”¹⁹.

Podobna regulacja znalazła się też w drugim dekreście – również na obszarze GG miało obowiązywać prawo dotychczasowe, tj. polskie. Później została ona uszczegółowiona w ten sposób, że warunek niesprzeczności obejmował nie tylko przejęcie administracji przez Rzeszę Niemiecką, lecz także wykonywanie wojskowych praw niemieckich. Na podstawie tego samego dekretu uprawnionymi do wydawania nowych przepisów były: Rada Ministrów dla Obrony Rzeszy, pełnomocnik dla planu czteroletniego oraz generalny gubernator Hans Frank²⁰. Jak zauważył Hubert Mielnik, w ramach ustawodawstwa niemieckiego w GG można wyróżnić prawo okresu zarządu wojskowego, publikowane prawo władz GG oraz niektóre akty prawne obowiązujące w Rzeszy, które stosowane były też w GG²¹. Ze względu na ramy niniejszego artykułu podam jedynie kilka przykładów najsurowszych aktów prawnych stosowanych w GG. Na podstawie rozporządzenia z dnia 31 lipca 1940 r. o obowiązku meldowania się oficerów polskich²² wprowadzono pod groźbą kary śmierci obowiązek meldowania się do 30 sierpnia 1940 r. u właściwego starosty powiatowego lub miejskiego dla oficerów, emerytowanych oficerów oraz oficerów rezerwy „byłej armii polskiej” mających miejsce pobytu w GG i niebędących jeńcami wojennymi. Kara śmierci groziła nie tylko niezgłaszającemu się oficerowi, ale i osobie, która takiego oficera ukrywała. W przypadku osoby bliskiej można było orzec karę ciężkiego więzienia. Na podstawie trzeciego rozporządzenia o ograniczeniach pobytu w GG z dnia 15 października 1941 r.²³ przewidziano bezwzględną karę śmierci dla Żydów w sposób nieuprawniony opuszczających żydowską dzielnicę mieszkaniową oraz dla osób udzielających im schronienia. Przykładów tego rodzaju przepisów – przewidujących wyłącznie zagrożenie bezwzględną karą śmierci – można by podać więcej. Aby dowieść, że przepisy te rzeczywiście były stosowane na terenie GG, omówię dwa orzeczenia.

Żydówka Ita Bryt, mieszkanka Wąchocka, została zatrzymana przez policję w lutym 1942 r. we wsi Poddąbrowa. Opuściła bez zezwolenia swoje miejsce zamieszkania, aby zdobyć żywność w drodze wymiany. Nie wchodząc w szczegóły

¹⁹ D. Majer, „Narodowo obcy” w *III Rzeszy. Przyczynek do narodowosocjalistycznego ustawodawstwa i praktyki prawniczej w administracji i wymiarze sprawiedliwości ze szczególnym uwzględnieniem ziem wcielonych do Rzeszy i Generalnego Gubernatorstwa*, Warszawa 1989, s. 209.

²⁰ A. Wrzyszczyk, *Hierarchia aktów prawnych wprowadzonych przez okupanta niemieckiego w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2014, vol. 22, s. 697, 706; H. Mielnik, *Nazistowski kolonializm prawny. (Nie)porządek prawny Generalnego Gubernatorstwa (1939–1945)*, „*Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem*” 2022, vol. 44(3), s. 106.

²¹ H. Mielnik, *Nazistowski kolonializm prawny...*, s. 107.

²² Dz. RGG 1940, nr 49, s. 235.

²³ Trzecie rozporządzenie o ograniczeniach pobytu w Generalnym Gubernatorstwie z dnia 15 października 1941 r., VOBl. GG 25.10.1941, nr 99, s. 595.

prawne tego przypadku, trzeba wskazać, że została ona skazana przez niemiecki Sąd Specjalny w Radomiu na karę śmierci w dniu 7 maja 1942 r. m.in. na podstawie trzeciego rozporządzenia zabraniającego nieuprawnionego opuszczenia żydowskiej dzielnicy mieszkaniowej. Sąd stwierdził, że Żydówka była świadoma obowiązujących zakazów, gdyż wielokrotnie i bezskutecznie wnioskowała o zezwolenie, a jej wyjaśnienie o tym, że wyszła po jedzenie, aby zapewnić opiekę chorej matce, nie wyłączało odpowiedzialności karnej²⁴. W świetle wiedzy na temat losów ludności żydowskiej oraz żydowskich podsądnych nie sposób mieć wątpliwości co do tego, że Bryt zginęła.

Na podstawie donosu informatora gestapo w dniu 27 listopada 1940 r. został aresztowany w Warszawie Jan Romuald Kowalski, porucznik rezerwy Wojska Polskiego. W lutym 1941 r. sporządzono przeciwko niemu akt oskarżenia w związku z niezameldowaniem się jako polski oficer do dnia 30 sierpnia 1940 r. Z treści skargi publicznej wynika, że Polak wiedział o obowiązku zgłoszenia się u starosty, przeczytał bowiem ogłoszenie w „Kurierze Warszawskim”. Kowalski, który posługiwał się fałszywym nazwiskiem, został skazany na karę śmierci wyrokiem niemieckiego Sądu Specjalnego w Warszawie z dnia 4 lipca 1941 r. Po negatywnym zaopiniowaniu co do prawa łaski (przewodniczący sądu specjalnego i niemiecki prokurator zwrócili uwagę na przynależność Kowalskiego do polskich organizacji oraz uznali go za nacjonalistę) Kowalski został stracony wraz z niejakim Bolesławem Kowalczykiem, prawdopodobnie skazanym za ten sam czyn, w dniu 27 stycznia 1942 r. w więzieniu przy ul. Rakowieckiej 37 w Warszawie. Niemiecki protokół udokumentował, że tuż przed oddaniem salwy przez pluton egzekucyjny obaj mężczyźni krzyknęli: Niech żyje Polska!²⁵

Wacław Uruszczak trafnie ocenił, że ustawodawstwo GG wypełniało funkcje będące pochodnymi celów politycznych III Rzeszy w stosunku do okupowanego obszaru i miejscowej ludności, a mianowicie funkcje: publicznego terroru (megarepresyjną), segregacyjną, legitymizacyjną, eliminacyjną, eksploatacyjną, ekspropriacyjną i eksterminacyjną²⁶. Można je określić mianem zbrodniczych.

Dotychczasowe rozważania dowodzą faktu wprowadzenia niemieckiego prawa karnego na okupowane ziemie polskie oraz dają pewne wyobrażenie co do charakteru i konstrukcji tego prawa. Należy więc przejść do drugiego zagadnienia – kwestii płaszczyzny prawa międzynarodowego wyznaczanej przez tzw. czwar-

²⁴ Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie, Dokumenty niemieckie 1939–1944, sygn. 95, Urteil in der Strafsache gegen Ita Bryt vom 7.5.1942, k. 7–9.

²⁵ Archiwum Państwowe w Warszawie, Sąd Specjalny w Warszawie, sygn. 367, Schlussbericht vom 14.1.1941, k. 6; Anklage vom 20.2.1941, k. 9–10; Urteil in der Strafsache gegen Jan Romuald Kowalski vom 4.7.1941, k. 26–29; Vollstreckungsprotokoll vom 27.1.1942, k. 45.

²⁶ W. Uruszczak, *Perwersyjne funkcje niemieckiego „prawa” w Generalnym Gubernatorstwie (1939–1945)*, „Z Dziejów Prawa” 2019, vol. 12(20), s. 686–700.

tą konwencję haską, tj. Konwencję dotyczącą praw i zwyczajów wojny lądowej z 1907 r.²⁷, której Rzesza Niemiecka była stroną.

Fundamentalne znaczenie dla podjętej tematyki ma art. 43 Konwencji, którego treść brzmiała następująco: „Z chwilą faktycznego przejścia władzy z rąk rządu legalnego do rąk okupanta, tenże poweźmie wszystkie będące w jego mocy środki, celem przywrócenia i zapewnienia, o ile jest to możliwe, porządku i życia społecznego, przestrzegając, z wyjątkiem bezwzględnych przeszkód, prawa obowiązujące w tym kraju”.

Nasuwa się po pierwsze pytanie o to, jak przepis ten był interpretowany przez doktrynę niemiecką przed II wojną światową, po drugie zaś o to, jak praktyka okupanta niemieckiego ma się do ram wynikających z tego przepisu. Poglądy doktryny zostaną zaprezentowane w porządku chronologicznym. Ograniczyłem się do prac niemieckojęzycznych, aby odtworzyć stan wiedzy i zaawansowania myśli prawnej w okresie poprzedzającym powzięcie przez władze niemieckie decyzji o zastosowaniu na okupowanych ziemiach polskich niemieckiego prawa karnego.

Otto Baumberger, autor rozprawy doktorskiej poświęconej *occupatio bellica*, zauważył, że w związku z ustąpieniem władzy rodzimej to okupant musiał troszczyć się o mieszkańców, utrzymanie porządku i życie społeczne. Okupant, obok zadania doprowadzenia wojny do końca, miał również troszczyć się o okupowane terytorium. Nawiązując do art. 43 Konwencji Baumberger stwierdził, że okupant ma przedsięwziąć niezbędne środki dla administrowania krajem, z poszanowaniem ustaw krajowych, o ile „konieczności wojenne” nie nakazują inaczej – było to stanowisko powszechnie akceptowane. Rozwijając tę myśl, wskazał, że nowe stany faktyczne wymagają nowych przepisów i w razie potrzeby okupant mógł przedsiębrać nowe ustawy i rozporządzenia w tym kierunku albo zmieniać te dotąd obowiązujące. Dotychczasowa konstytucja miała jednak obowiązywać nadal, okupant nie mógł bowiem, niczym regent, samowolnie zmieniać ustawy zasadniczej. Dotychczasowe przepisy karne miały być wciąż stosowane w stosunkach między mieszkańcami okupowanego obszaru, natomiast żołnierze państwa okupującego mieli odpowiadać karnie na podstawie własnego ustawodawstwa. Prawo okupanta do stanowienia prawa było ograniczone „koniecznościami wojennymi”. Dodatkowymi przesłankami mocy obowiązującej nowych przepisów było spełnienie warunku, aby ich wydanie było niezbędne dla bezpieczeństwa okupanta albo osiągnięcia celu wojennego albo aby leżało w pilnym interesie społecznego lub gospodarczego życia okupowanego państwa. Choć Baumberger uznał za dopuszczalne, że nowe przepisy mogą być surowe, to stanowczo wykluczył, aby mogły przewidywać tylko jeden rodzaj kary albo tylko jeden jej wymiar²⁸.

²⁷ Dz.U. 1927, nr 21, poz. 161.

²⁸ O. Baumberger, *Occupatio bellica (im Landkriege)*, Freiburg 1909, s. 76, 78, 90–91.

Alfred Wichmann, autor dysertacji poświęconej władzy wojskowej na okupowanym terytorium, określił zakres ustawodawstwa okupacyjnego jako ograniczony „koniecznościami wojskowymi”. Jeśli chodzi o prawo karne, to przepisy państwa pokonanego miały być stosowane w przypadku czynów między mieszkańcami okupowanego terytorium. Wichmann uznał natomiast za nie do pogodzenia ze stanowiskiem zwycięzcy, aby okupant w przypadku naruszenia przez mieszkańca obowiązku posłuszeństwa miał się odwołać do prawa państwa pokonanego. W sytuacji takiej dopuszczalne było działanie sądów wojennych, które mogły głęboko ingerować w prawa mieszkańców – stanowisko takie było powszechnie akceptowane w doktrynie. Sądy wojenne miały jednak orzekać kary stojące w proporcji do czynu i wymagane ze względu na bezpieczeństwo okupanta. Wymagano przy tym poszanowania podstawowych zasad formalnego i materialnego prawa karnego państw cywilizowanych²⁹.

Franz von Liszt w swoim podręczniku do prawa międzynarodowego przede wszystkim zwrócił uwagę, że utrzymanie spokoju i porządku stanowiło obowiązek okupanta, a zasadniczo ustawodawstwo, sądownictwo i administracja powinny być prowadzone w sposób dotychczasowy. Władza okupacyjna miała jednak prawo do podjęcia wszelkich niezbędnych środków do tego, aby zabezpieczyć okupacyjne oddziały oraz cele prowadzenia wojny, np. wprowadzając sądy doraźne³⁰.

Christian Meurer w swoim artykule podkreślił, że zasadniczo żadna gałąź prawa nie została wyłączona z zakresu władzy ustawodawczej okupanta, natomiast art. 43 konwencji haskiej mówił o ustawodawstwie związanym z przywróceniem porządku publicznego i życia publicznego, które mogło zostać uzupełnione np. przez rozporządzenia policyjne dotyczące oddania broni i amunicji czy też ograniczenie przepisów paszportowych i dotyczących zrzeszania się³¹.

Hans Flemming, autor dysertacji dotyczącej *occupatio bellica*, zwrócił uwagę, że art. 43 konwencji haskiej z 1907 r. co do istoty harmonizował z art. 43 konwencji haskiej z 1899 r. Według tego autora okupant daleko bardziej w związku z koniecznościami wojennymi będzie skłaniał się do zmian w obszarze prawa karnego mających chronić armię okupacyjną niż do zmian w prawie cywilnym regulującym interesy prywatne. Miał więc ścigać zbrodnie i występki skierowane przeciwko armii okupacyjnej na podstawie własnego prawa karnego i przez własne sądy. Flemming również podkreślił, że wchodzące w rachubę prawo karne

²⁹ A. Wichmann, *Militärische Gewalt auf besetztem feindlichen Gebiet*, Greifswald 1912, s. 36–38.

³⁰ F. von Liszt, *Das Völkerrecht*, Berlin 1913, s. 306–307.

³¹ C. Meurer, *Die völkerrechtliche Stellung der vom Feind besetzten Gebiete*, „Archiv des öffentlichen Rechts“ 1915”, vol. 33(3–4), s. 370, 376–377.

powinno odpowiadać głównym zasadom materialnego i formalnego prawa karnego państw cywilizowanych³².

Karl Strupp w swoim słowniku prawa międzynarodowego i dyplomacji napisał w związku z hasłem *occupatio bellica*, że okupant posiadał prawo wydawania nowych norm prawnych, które miały jako normy szczególne moc derogacyjną w stosunku do prawa kraju okupowanego. W jego ocenie miały one walor zarządzeń administracji (aktów administracyjnych), a nie aktów normatywnych, ponieważ ani nie były wydawane przy udziale przedstawicielstwa ludowego (np. parlamentu), ani nie pochodziły od okupanta jako wyłącznego substancjalnego właściciela władzy ustawodawczej na okupowanym obszarze. Okupant – jak pisał Strupp – nie mógł nadużywać swojego uprawnienia prawodawczego do tego, aby przy pomocy nowych regulacji urzeczywistniać swoje plany polityczne tak, jakby sam był panem tego obszaru. Jeśli zaś chodzi o sądownictwo, to obowiązywała zasada dalszego funkcjonowania sądów dotychczasowych, która doznawała jednak dwóch wyjątków – w interesie oddziałów okupacyjnych oraz w interesie miejscowej ludności. Pierwszym przypadkiem była możliwość ustalenia właściwości okupacyjnych sądów wojennych w sprawach deliktów wojennych mieszkańców (wszelkie ataki, naruszenia, zabójstwa, rabunki; ataki na środki wojenne wojska okupacyjnego; każde zniszczenie urządzeń komunikacyjnych; zdrada wojenna; rebelia wojenna) oraz wszystkich deliktów (wojskowych i powszechnych) członków oddziałów okupacyjnych, niezależnie od tego, czy miały miejsce między nimi czy też między członkami armii okupacyjnej z jednej a mieszkańcami okupowanego obszaru z drugiej strony. W drugim przypadku dopuszczalne było orzecznictwo sądów okupacyjnych w interesie miejscowej ludności, gdy miejscowi sędziowie uciekli albo odmówili orzekania pod władzą okupanta³³.

Alfred von Verdross w swoim podręczniku do prawa międzynarodowego poruszył kwestię praw i obowiązków okupanta na gruncie konwencji haskiej. Wskazał, że władza okupanta ma charakter zwierzchnictwa terytorialnego, a nie osobowego, zatem nie obejmowała tylko obywateli państwa okupowanego, lecz także wszystkie osoby znajdujące się na tym terytorium. Okupant mógł stanowić nowe prawo, ale w granicach określonych przez prawo międzynarodowe, które Verdross zdefiniował następująco. Po pierwsze, nowe zarządzenia okupanta nie mogły ingerować w życie okupowanego obszaru bardziej, niż było to niezbędne, nie mogły również dotyczyć spraw niemających związku z okupacją. Po drugie, należało respektować prawa podstawowe ludności, takie jak cześć, prawa rodzin-

³² H. Flemming, *Das Institut der occupatio bellica nach modernem Völkerrecht*, Greifswald 1919, s. 13–16.

³³ K. Strupp, *Wörterbuch des Völkerrechts und der Diplomatie*, vol. 2, Berlin–Leipzig 1925, s. 158, 160–162.

ne, życie i przekonania religijne. Po trzecie, prawa majątkowe osób prywatnych zasadniczo nie mogły zostać uszczuplone bez odszkodowania³⁴.

Opracowanie von Verdrossa, choć powstało już w okresie III Rzeszy, w badanym obszarze nie wpisywało się w tendencje wynikające z tez prawników nowego reżimu. Juryści nazistowscy, nieskrępowani ramami przynależności do Ligi Narodów, którą Niemcy opuściły w 1933 r., wychodząc z założenia o walce o przestrzeń życiową dla Niemiec oraz o prymacie polityki nad prawem, sformułowali teorię wielkich przestrzeni. Teoria ta zakładała, że każda wielka przestrzeń będzie miała hegemonia w postaci najsilniejszego państwa, wskutek czego inne państwa będą miały ograniczoną suwerenność, a prawo międzynarodowe będzie zredukowane do roli narzędzia w stosunkach międzynarodowych. Według teorii tej istotne znaczenie miały nie granice państw, lecz strefy wpływów czy przestrzeni. W danej strefie miała obowiązywać zasada nieingerowania innych mocarstw, z innych wielkich przestrzeni. Przy tych założeniach nie mogło być mowy o krępowaniu się przepisami prawa międzynarodowego, zwłaszcza konwencji haskiej – doktrynerzy III Rzeszy negowali istnienie jakichkolwiek ograniczeń suwerenności, roszcząc prawo Rzeszy do zajęcia terytoriów w zasięgu tzw. egzystencji etnicznej³⁵.

Powyższe głosy niemieckiej doktryny dają pewne wyobrażenie co do wykładni przepisów konwencji haskiej z 1907 r. (zwłaszcza art. 43). Niemieccy autorzy byli zgodni co do tego, że okupant mógł wprowadzać nowe przepisy i modyfikować dotychczasowe. W działaniach tych nie był jednak nieograniczony – musiał mieć na względzie konieczności wojenne (wojskowe) oraz uwarunkowanie dążeniem do przywrócenia i zapewnienia porządku i spokoju publicznego. Za dopuszczalne uważano wprowadzenie okupacyjnych sądów, które miały jednak zajmować się niewielkim zakresem spraw – o przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu armii okupacyjnej oraz o naruszenie przepisów wydanych w interesie ludności okupowanego terytorium. Kilku autorów uznało za wykluczone, aby określać w nowych przepisach tylko jeden rodzaj albo wymiar kary. Uważali więc za wykluczoną możliwość wprowadzenia wyłącznie tzw. bezwzględnej kary śmierci. Dodatkowo wyrazili postulat, że wprowadzane przez okupanta zmiany w prawie karnym materialnym i formalnym powinny spełniać standardy państw cywilizowanych.

Siłą rzeczy uczeni, w jakimś zakresie próbując omówić uprawnienia ustawodawcze i sądowe okupanta na gruncie konwencji haskiej, posługiwali się pojęciami nieostrymi, jak np. konieczności wojenne. Było to określenie podlegające zdefiniowaniu w praktyce przez samego okupanta i właściwie niedające

³⁴ A. von Verdross, *Völkerrecht*, Berlin 1937, s. 301–303.

³⁵ P. Migdał, *Koncepcje prawne w zakresie prawa międzynarodowego wypracowane w III Rzeszy a jej polityka okupacji*, „Studia Prawnicze KUL” 2017, nr 2(70), s. 125, 127–128.

się sprawdzić z zewnątrz. Oprócz tego pojawiły się także wypowiedzi precyzyjne, jak np. zakaz operowania bezwzględną karą śmierci w przepisach czy zakaz realizowania przy pomocy nowych przepisów celów politycznych w stosunku do okupowanego obszaru. Okupant nie dzierżył bowiem suwerenności na terytorium państwa okupowanego, lecz przyjmował na ograniczony czas faktyczną władzę, będąc zobowiązany do przestrzegania prawa państwa okupowanego z wyjątkiem bezwzględnych przeszkód³⁶.

W tym miejscu można odnieść poglądy niemieckiej doktryny do znanego nam stanu prawnego na okupowanych ziemiach polskich. Podjęta już przed wojną decyzja o wprowadzeniu niemieckich sądów specjalnych dowodzi, że władze niemieckie działały w złej wierze, antycypując zaistnienie wymaganych przez doktrynę konieczności wojennych (wojskowych), a zapewne w praktyce działając w ogóle ze zlekceważeniem tych wymogów. Choć – jak zgodnie wskazywali niemieccy uczeni – prawo państwa pokonanego miało być respektowane, a jego sądy co do zasady nadal miały sprawować wymiar sprawiedliwości, to sytuacja zaprowadzona na tzw. ziemiach wcielonych do Rzeszy była jaskrawym zaprzeczeniem tych uregulowań. Stanowiło to zresztą pochodną bezprawności samej aneksji zachodnich ziem Rzeczypospolitej. Nie jest mi znane jakiegokolwiek orzeczenie niemieckiego sądu karnego, nawet z pierwszych dni wojny, w którym materialną podstawą skazania byłby przepis polskiego prawa karnego. Z prawdopodobieństwem graniczącym z pewnością trzeba stwierdzić, że wyrok taki nie został wydany, ponieważ władze niemieckie nie miały intencji respektowania prawa polskiego. Ten brak intencji zmateriałizował się również na poziomie praktycznym – sędziowie niemieccy nie znali polskiego prawa karnego, w przytłaczającej większości nie znali także języka polskiego. W konsekwencji obie kwestie nie stanowiły czynników przy decyzji o kreowaniu niemieckiego sądownictwa na okupowanych ziemiach polskich ani o doborze ich personelu.

Odmierna sytuacja zaistniała w GG, w którym okupant zdecydował się na wprowadzenie dualnego systemu sądownictwa: niemieckiego i polskiego (później nazywanego nieniemieckim). Mimo że formalnie decyzja ta zdawałaby się nawiązywać do pryncypiów płynących z regulacji konwencji haskiej, to poznanie szczegółów pozbawia złudzeń. Nie sposób mówić o rozgraniczeniu obu pionów sądownictwa, lecz raczej o podległości sądownictwa polskiego sądownictwu niemieckiemu, o czym świadczy choćby tzw. prawo sprawdzenia prawomocnych

³⁶ A. Klafkowski, *Okupacja niemiecka w Polsce w świetle prawa narodów*, Poznań 1946, s. 55–58; K. Jonca, *op. cit.*, s. 243; D. Majer, „Narodowo obcy” w *III Rzeszy...*, s. 125–126; eadem, *Nationalsozialismus im Lichte der Juristischen Zeitgeschichte. Ideologie – Staat – Besatzungsregime in Europa 1939–1945*, Baden-Baden 2002, s. 171; R. Kwiecień, *Okupacja wojenna w świetle prawa międzynarodowego: natura, skutki, nowe tendencje*, „Annales UMCS sectio G (Ius)” 2013, vol. 60(1), s. 69–70.

orzeczeń sądów polskich przez sądy niemieckie³⁷. Podział ten nie był motywowany „koniecznościami wojennymi”, „porządkiem” czy „bezpieczeństwem”, lecz rasowym podziałem na Niemców i nie-Niemców³⁸.

Podane przykłady tylko dwóch aktów normatywnych, dotyczących meldunku polskich oficerów oraz ograniczeń pobytu w GG, wskazują, że okupant niemiecki wyraźnie naruszył wymogi wypracowane w niemieckiej doktrynie w okresie międzywojennym, posługując się bezwzględną karą śmierci. Oba rozporządzenia trzeba zresztą zakwalifikować właśnie jako zmierzające do ziszczenia celu politycznego III Rzeszy, tj. eksterminacji ludności, a więc jako naruszające warunki określone przez niemiecką doktrynę prawa międzynarodowego. Wydaje się oczywiste, że w przypadku przytłaczającej większości ustawodawstwa niemieckiego w GG nie można mówić o zdeterminowaniu czy nawet o nawiązywaniu do „przedsięwzięcia środków, celem przywrócenia i zapewnienia porządku i życia społecznego”. Podobna uwaga dotyczy wspomnianego wcześniej rozporządzenia o prawie karnym dla Polaków i Żydów na wschodnich obszarach wcielonych z dnia 4 grudnia 1941 r.

Wbrew możliwym przypuszczeniom podjęty w niniejszym artykule problem nie miał wyłącznie charakteru akademickiego. Po zakończeniu II wojny światowej podjęto starania o rozliczenie zbrodni niemieckich. W ramach tego procesu Najwyższy Trybunał Narodowy w Krakowie skazał na karę śmierci w 1948 r. Josefa Bühlera, szefa rządu GG, za „udział w kierownictwie administracji GG”. Polscy sędziowie uznali za jeden z przejawów zbrodniczej działalności władz GG w okupowanej Polsce wprowadzone ustawodawstwo i sądownictwo³⁹. Można wyrazić przypuszczenie, że gdyby w ręce polskiego wymiaru sprawiedliwości trafił po wojnie Albert Weh, szef Wydziału Ustawodawczego w Rządzie GG, przypisano by mu podobny czyn.

Na tle podjętego w niniejszym opracowaniu problemu można rozważać nie tylko odpowiedzialność niemieckich prawników-legislatorów, lecz także odpowiedzialność prawników-praktyków. Godny szczególnej uwagi jest w tym względzie wyrok skazujący wydany względem Helmuta Hollanda, szefa Niemieckiej Prokuratury w Piotrkowie w latach 1941–1945. Został on oskarżony o to, że brał udział w dokonywaniu zabójstw osób spośród ludności cywilnej, wydając polecenia przeprowadzenia egzekucji osób skazanych przez Sąd Specjalny w Piotrkowie, np. za opuszczenie getta czy za przechowywanie Żyda, oraz asystując przy ich wykonaniu. W 1954 r. Sąd Wojewódzki w Łodzi skazał go na karę 8 lat

³⁷ H. Mielnik, *Prawo sprawdzenia prawomocnych orzeczeń sądów polskich (nieniemieckich) w Generalnym Gubernatorstwie w okresie II wojny światowej. Orzecznictwo Wyższego Sądu Niemieckiego w Radomiu*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2020, vol. 72(1), s. 211–240.

³⁸ Idem, *Sądownictwo polskie (nieniemieckie) w dystrykcie lubelskim Generalnego Gubernatorstwa w latach 1939–1944*, Lublin 2020, s. 54; D. Majer, „Narodowo obcy” w III Rzeszy..., s. 318.

³⁹ H. Mielnik, *Nazistowski kolonializm prawny...*, s. 102.

więzienia. Z uzasadnienia wyroku wynika, że zarzucone czyny dotyczyły przestępstw mających swoje źródło w ustawach przestępczych, zmierzających do eksterminacji narodów podbitych, wydanych w toku okupacji potępionej przez Trybunał Norymberski jako opartej o plan wojny agresywnej. Wydane przez władze okupacyjne ustawy były sprzeczne z konwencjami międzynarodowymi, zwłaszcza art. 43 konwencji haskiej z 1907 r. Dalej sąd zauważył, że rozporządzenie o sądach specjalnych w GG z dnia 15 listopada 1939 r. oraz poddanie ich jurysdykcji obywateli za czyny, których ustawodawstwo karne wszystkich krajów nie uznawało za przestępstwo, jak np. opuszczanie getta przez Żydów czy udzielanie im schronienia, było ustawą zbrodniczą. Implikowało to, że wszelkie popieranie aktów oskarżenia w tego rodzaju sprawach i wykonywanie wydawanych wyroków stanowiło działalność eksterminacyjną, stanowiącą zbrodnię przeciwko ludzkości. W wyroku tym Sąd Wojewódzki w Łodzi stwierdził, odwołując się do omówionej wyżej publikacji Struppa, że okupant miał prawo tworzyć własne sądy wyłącznie dla rozpoznania spraw o przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu armii okupacyjnej oraz spraw o naruszenie przepisów wydanych w interesie ludności, np. aprowizacyjnych i mieszkaniowych. Ponieważ w GG działały sądy polskie, utworzenie niemieckich sądów specjalnych jako sądów karnych dla obywateli polskich było sprzeczne z prawem międzynarodowym, a tym bardziej jaskrawym pogwałceniem prawa międzynarodowego było wprowadzenie w wymienionych sądach jako prawa karnego materialnego ludobójczego ustawodawstwa hitlerowskiego. Konkludując, uznał sąd polski wyroki okupacyjnych „Sondergerichtów” przeciwko obywatelom polskim za zbrodnie wojenne z punktu widzenia prawa międzynarodowego, tj. naruszenia praw i zwyczajów wojennych, a wyroki śmierci – po prostu za morderstwa. Ich wydawanie i wykonywanie stanowiło udział w zabójstwach podlegających karze na mocy dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego⁴⁰.

Odnosząc się do pytania postawionego na wstępie opracowania, muszę udzielić odpowiedzi warunkowej, afirmującej teoretyczną dopuszczalność stosowania niemieckiego prawa karnego oraz negującej praktyczną dopuszczalność stosowania tego konkretnie niemieckiego prawa karnego, a więc negującej zakres zastosowania, treść i charakter prawa. Przepisy prawa międzynarodowego, w tym art. 43 konwencji haskiej, nie zawierały bezwzględного zakazu stosowania przez okupanta jego własnego prawa karnego. Względna, aczkolwiek dominująca zasada był nakaz stosowania dotychczasowego prawa karnego podczas okupacji. Nakaz ten miał doznawać wyjątku tylko o tyle, o ile mogła być mowa o „bezwzględnych

⁴⁰ Dz.U. 1944, nr 4, poz. 16; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Łodzi, IPN Ld 503/48, t. 1, Akt oskarżenia z 27.08.1953 r., k. 11–15; wyrok z 20.02.1954 r., k. 168–175.

przeszkodach”, wykładanych w doktrynie prawa międzynarodowego także jako „konieczności wojenne”. Przedstawiciele niemieckiej doktryny dopuszczali mniejsze bądź większe odstępstwa od zasady stosowania prawa dotychczasowego, uwarunkowane np. niezbędnością dla bezpieczeństwa okupanta czy interesem społecznym. Kontrola formalna pozwala przejść na kolejny poziom rozważań, dotyczący charakteru i zakresu wprowadzonych przez okupanta niemieckiego przepisów prawa karnego. Materialna kontrola tylko kilku wybranych przykładów niemieckiego prawodawstwa wskazuje, że nie mieściły się one w podstawowym zadaniu okupanta sprowadzającym się do przywrócenia i zapewnienia bezpieczeństwa i porządku społecznego. Wręcz przeciwnie, w sposób bezpośredni zmierzały do realizacji politycznych i eksterminacyjnych celów wobec okupowanej ludności. Trzeba mieć świadomość, że przepisy te – ze względu na wymiar kary i swoje tendencje – nie stanowiły wyjątków, lecz zasadę wprowadzonego przez Niemcy na okupowanych ziemiach polskich prawa karnego. Wydaje się, że stwierdzenie Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze dotyczące bezprawności rozporządzenia o prawie karnym dla Polaków i Żydów na wschodnich obszarach wcielonych z dnia 4 grudnia 1941 r. jako naruszającego konwencje haskie w związku z jego wydaniem i wprowadzeniem motywowanym prześladowaniem rasowym i eksterminacją na obszarach anektowanych w toku zbrodniczej wojny agresywnej, można z powodzeniem odnieść do pozostałych przykładów niemieckiego ustawodawstwa okupacyjnego w GG, a także do wielu innych aktów normatywnych, w tekście niewymienionych, którym przyświecały te same zbrodnicze cele. Jak mierniam, można wskazać jedynie pojedyncze okupacyjne akty normatywne lub przepisy, które dałoby się zakwalifikować jako mieszczące się w dyspozycji art. 43 konwencji haskiej, jak np. przepisy dotyczące walki z pędzeniem alkoholu czy fałszowaniem środków żywnościowych, które przynosiły korzyść ludności cywilnej⁴¹, albo dotyczące ustanowienia godziny policyjnej. *Gros* pozostałego ustawodawstwa niemieckiego okupanta naruszało art. 43 konwencji haskiej.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Instytutu Pamięi Narodowej Oddział w Łodzi, IPN Ld 503/48, t. 1.

Archiwum Państwowe w Warszawie, Sąd Specjalny w Warszawie, sygn. 367.

Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie, Dokumenty niemieckie 1939–1944, sygn. 95.

Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz Berlin-Dahlem, XVII. HA Schlesien, Rep. 201 e Regierung zu Kattowitz (z.T. Dep.) 1927–1945, Nr. Ost 4 Kattowitz 5; Nr. Ost 4 Kattowitz 6.

⁴¹ J. Sawicki, B. Walawski, *Zbiór przepisów specjalnych przeciwko zbrodniarzom hitlerowskim i zdrajcom narodu z komentarzem*, Kraków 1945, s. 11.

Literatura

- Baumberger O., *Occupatio bellica (im Landkriege)*, Freiburg 1909.
- Broszat M., *Nationalsozialistische Polenpolitik 1939–1945*, Stuttgart 1961, DOI: <https://doi.org/10.1524/9783486703825>.
- Broszat M., *Zweihundert Jahre deutsche Polenpolitik*, Frankfurt am Main 1972.
- Flemming H., *Das Institut der occupatio bellica nach modernem Völkerrecht*, Greifswald 1919.
- Graczyk K., *Sondergericht Kattowitz. Sąd Specjalny w Katowicach 1939–1945*, Warszawa 2022.
- Jonca K., *Nationalsozialistisches Recht im besetzten Polen (1939–1945)*, „Polnische Weststudien“ 1984, vol. 3(2).
- Klaffkowski A., *Okupacja niemiecka w Polsce w świetle prawa narodów*, Poznań 1946.
- Koniczny A., *Pod rządami wojennego prawa karnego Trzeciej Rzeszy. Górny Śląsk 1939–1945*, Warszawa–Wrocław 1972.
- Kozyra W., *Okupacyjna administracja niemiecka na ziemiach Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1939–1945*, „Annales UMCS sectio G (Ius)” 2013, vol. 60(1).
- Kulesza W., *Crimen laesae iustitiae. Odpowiedzialność karna sędziów i prokuratorów za zbrodnie sądowe według prawa norymberskiego, niemieckiego, austriackiego i polskiego*, Łódź 2013, DOI: <https://doi.org/10.18778/7525-894-3>.
- Kwiecień R., *Okupacja wojenna w świetle prawa międzynarodowego: natura, skutki, nowe tendencje*, „Annales UMCS sectio G (Ius)” 2013, vol. 60(1).
- Liszt F. von, *Das Völkerrecht*, Berlin 1913.
- Madajczyk C., *Die Okkupationspolitik Nazideutschlands in Polen 1939–1945*, Köln 1988.
- Madajczyk C., *Faszyzm i okupacje 1938–1945. Wykonywanie okupacji przez państwa Osi w Europie*, t. 1, Poznań 1983.
- Majer D., „Narodowo obcy” w III Rzeszy. Przyczynek do narodowosocjalistycznego ustawodawstwa i praktyki prawniczej w administracji i wymiarze sprawiedliwości ze szczególnym uwzględnieniem ziem wcielonych do Rzeszy i Generalnego Gubernatorstwa, Warszawa 1989.
- Majer D., *Nationalsozialismus im Lichte der Juristischen Zeitgeschichte. Ideologie – Staat – Besatzungsregime in Europa 1939–1945*, Baden-Baden 2002.
- Meurer C., *Die völkerrechtliche Stellung der vom Feind besetzten Gebiete*, „Archiv des öffentlichen Rechts“ 1915”, vol. 33(3–4).
- Mielnik H., *Nazistowski kolonializm prawny. (Nie)porządek prawny Generalnego Gubernatorstwa (1939–1945)*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2022, vol. 44(3), DOI: <https://doi.org/10.19195/2300-7249.44.3.8>.
- Mielnik H., *Prawo sprawdzenia prawomocnych orzeczeń sądów polskich (nieniemieckich) w Generalnym Gubernatorstwie w okresie II wojny światowej. Orzecznictwo Wyższego Sądu Niemieckiego w Radomiu*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2020, vol. 72(1), DOI: <https://doi.org/10.14746/cph.2020.1.12>.
- Mielnik H., *Sądownictwo polskie (nieniemieckie) w dystrykcie lubelskim Generalnego Gubernatorstwa w latach 1939–1944*, Lublin 2020.
- Migdał P., *Koncepcje prawne w zakresie prawa międzynarodowego wypracowane w III Rzeszy a jej polityka okupacji*, „Studia Prawnicze KUL” 2017, nr 2(70).
- Pospieszalski K.M., *Polska pod niemieckim prawem 1939–1945 (Ziemia Zachodnie)*, Poznań 1946.
- Sawicki J., Walawski B., *Zbiór przepisów specjalnych przeciwko zbrodniarzom hitlerowskim i zdrajcom narodu z komentarzem*, Kraków 1945.
- Strupp K., *Wörterbuch des Völkerrechts und der Diplomatie*, vol. 2, Berlin–Leipzig 1925.
- Uruszczak W., *Perwersyjne funkcje niemieckiego „prawa” w Generalnym Gubernatorstwie (1939–1945)*, „Z Dziejów Prawa” 2019, vol. 12(20), DOI: <https://doi.org/10.31261/ZDP.2019.20.40>.
- Verdross A. von, *Völkerrecht*, Berlin 1937.
- Wichmann A., *Militärische Gewalt auf besetztem feindlichen Gebiet*, Greifswald 1912.
- Winstone M., *Generalne Gubernatorstwo. Mroczne serce Europy Hitlera*, Poznań 2015.

Wrzosek M., *Administracja niemiecka na okupowanych terenach Górnego Śląska w okresie od 3 września do 25 października 1939 r. Struktura organizacyjna i kompetencje*, „Studia Śląskie” 1972, vol. 22.

Wrzyszczyk A., *Hierarchia aktów prawnych wprowadzonych przez okupanta niemieckiego w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2014, vol. 22, DOI: <https://doi.org/10.17951/sil.2014.22.695>.

ABSTRACT

The article is devoted to the issue of the relationship between the application of German criminal law in the occupied Polish territories (the so-called incorporated territories and in the General Government) and the provisions of international law, in particular the Hague Convention. The legal basis for the application of German criminal law, examples of the strictest, draconian regulations and examples of judgments in which they were applied are presented. Then, the regulation of Article 43 of the Hague Convention and comments in the German legal science regarding this regulation are discussed. Efforts were made to confront the achievements of the doctrine with the legal status introduced by the occupant on Polish lands during World War II. The conclusions drawn, indicating multiple violations of the provisions of the Convention by the German authorities, were additionally supported by post-war judgments of Polish courts.

Keywords: German criminal law; occupation; international law; post-war judgments of Polish courts; Hague Convention

ABSTRAKT

Tekst poświęcono zagadnieniu relacji między stosowaniem niemieckiego prawa karnego na okupowanych ziemiach polskich (tzw. ziemiach wcielonych i w Generalnym Gubernatorstwie) a przepisami prawa międzynarodowego, w szczególności konwencją haską. Przedstawiono podstawy prawne stosowania niemieckiego prawa karnego, przykłady najsurowszych, drakońskich przepisów oraz przykładowe wyroki, w których je zastosowano. Następnie omówiono regulację art. 43 konwencji haskiej oraz komentarze w niemieckiej nauce prawa dotyczące tej regulacji. Starano się skonfrontować dorobek doktryny ze stanem prawnym zaprowadzonym przez okupanta na ziemiach polskich podczas II wojny światowej. Wyciągnięte wnioski, wskazujące na wielokrotne naruszenia władz niemieckich przepisów konwencji, wsparto dodatkowo powojennymi wyrokami sądów polskich.

Słowa kluczowe: niemieckie prawo karne; okupacja; prawo międzynarodowe; powojenne wyroki sądów polskich; konwencja haska